

Afetlerde Hemşirelik

Nursing in Disasters

 Nurhan BAYRAKTAR,^a
 Burcu TOTUR DİKMEN^a

^aCerrahi Hastalıkları Hemşireliği AD,
Yakın Doğu Üniversitesi
Hemşirelik Fakültesi,
Lefkoşa

Yazışma Adresi/Correspondence:
Burcu TOTUR DİKMEN
Yakın Doğu Üniversitesi
Hemşirelik Fakültesi,
Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği AD,
Lefkoşa, KKTC
burcu.toturdikmen@neu.edu.tr

ÖZET Afetler, tüm dünyada sıkça görülür ve halk sağlığı açısından ciddi tehdit oluştururlar. Afetlerin görülme sıklığının artması, afetlere hazırlıklı olma ve afet yönetimi için etkin planlar geliştirilmesini gerektirir. Sağlık sektöründe en büyük iş gücünü oluşturan ve sağlık profesyonelleri içinde bireye, aileye ve topluma en yakın olan ve en büyük profesyonel grubu oluşturan hemşirelere, afet yönetiminin her aşamasında kritik roller düşmektedir. Afet hemşireleri, afetin tüm aşamalarında yer alarak afet mağdurları için bütüncül bakımı sağlarlar. Bu aşamalarda hemşireler afetlerle ilgili eğitim, triyaj, transfer, bakıma yönelik gereksinim ve öncelik belirleme, hastalıkların önlenmesi, psikososyal destek, sığınakları yönetme ve rehabilitasyon gibi konularda görevler üstlenirler. Afet durumlarında, hastaların bakım ve ihtiyaçlarını karşılamak için planlı bir problem çözme yaklaşımı olan hemşirelik süreci, döngüsel ve değerlendirici adımları ile, bireysel ve kurumsal düzeyde kullanılması yararlı bir modeldir.

Anahtar Kelimeler: Afetler; hemşirelik; hemşirelik bakımı

ABSTRACT Disasters are common throughout the world and are a serious threat to public health. Increasing the frequency of disasters requires preparation for disasters and developing effective plans for disaster management. Nurses who constitute the greatest workforce in the healthcare sector and who are the closest individuals, families and collectors in the health professions are the critical roles at every stage of disaster management. Disaster nurses provide holistic care for disaster victims by taking part in all phases of disaster. At these stages, nurses undertake tasks related to disasters such as education, triage, transfer, prioritization of care, prevention of diseases, psychosocial support, managing bunkers and rehabilitation. In disasters, nursing process, which is a planned problem solving approach to meet the care and needs of patients, is a useful model for individual and institutional use, with cyclical and evaluative steps.

Keywords: Disasters; nursing; nursing care

Afetler, etkilenen topluluğun veya toplumun kendi kaynaklarını kullanabilme yeteneğini aşan ve işleyişinde ciddi aksaklıklar meydana getiren, yaygın insan, maddi, ekonomik, çevresel kayıp ve etkilerini içeren durumlardır.¹

Doğal ve insan kaynaklı afetler tüm dünyada sıkça görülmekte ve halk sağlığı açısından ciddi tehditler oluşturmaktadırlar.² Afetlerin görülme sıklığının artması, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi uluslararası kuruluşların afetlere hazırlıklı olma ve yönetim için etkin planlar geliştirmesi için acil bir ihtiyaç yaratmıştır.³ Bununla birlikte, sağlık sektöründe en büyük iş gücünü oluşturan ve sağlık profesyonelleri içinde bireye, aileye ve topluma en yakın olan ve en büyük profesyonel grubu oluşturan hemşirelere afet yönetiminin her aşamasında kritik roller düşmektedir.⁴⁻⁸ Hemşirelerin afetlerde etkin hizmet vermeleri, afete maruz kalan toplumlarda mor-

KAYNAK GÖSTERMEK İÇİN:

Bayraktar N, Totur Dikmen B. Afetlerde Hemşirelik. Öztekin SD, editör. Afet Hemşireliği. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2018. p.1-7.

talite hızının azalması, sağlığın geliştirilmesi ve maliyetin azalması gibi olumlu sonuçlar vermektedir.⁹

AFET

İnsan hayatında ve çevre üzerinde önemli hasarlar meydana getiren afetler, “doğal” ve “insan kaynaklı” olarak sınıflandırılmaktadır.^{4,10} Doğal afetler, kasırga gibi fırtınaları, sel, deprem, aşırı sıcak ve soğuk, tsunami, volkanik patlama, pandemi ve açlık gibi olayları kapsar. İnsan kaynaklı afetler arasında ulaşım kazaları, kimyasal, biyolojik ve radyolojik olaylar ile terör eylemleri yer alır.¹⁰ Doğal ve insan kaynaklı afetler, toplumun fiziksel, duygusal ve psikolojik sağlığı üzerinde önemli etkilere sahiptir.⁴

Sosyal, politik ve ekonomik yapıların bozulmasına yol açan savaş veya iç çatışma nedeniyle ortaya çıkan karmaşık afetler, mağdurların ihtiyaçlarının artmasına ve kurtarıcılarının zorlanmasına neden olur.¹⁰

Afetlerde, engelliler, süregen hastalar (diyabetikler, kas hastaları vb.), yaşlılar, çocuklar ve kadınlar incinebilir grupları oluşturmaktadır. Afetlerin özellikle kadınlar üzerindeki etkisi erkeklere göre daha farklı olmaktadır.¹¹ Afetler ve cinsiyet ilişkisinde, toplumsal olarak farklı coğrafi, kültürel, politik, ekonomik ve sosyal koşullar açısından, kadınlar ve erkekler açısından farklı toplumsal sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, erkeklere oranla yeterli eğitim, mesleki yeterlilik ve nitelik kazanamadıklarında afetlerden daha fazla etkilenmektedirler.¹² Afet yönetimin etkin bir şekilde yapılabilmesi için öncelikle incinebilir grupların karşılaştıkları sorunlar ortaya konulmalı ve giderilmeye çalışılmalıdır.¹¹

AFET HEMŞİRELİĞİ

Afet hemşireliği “afetler ile ilgili özelleşmiş alanlarla iş birliği içinde afetlerden kaynaklanan yaşamı tehdit edici hasarları ve sağlık tehlikelerini en aza indirmek için geniş çaplı aktivitelerin oluşturulması ve afet hemşireliğine özel bilgi ve becerilerin sistematik ve esnek olarak kullanımı” olarak tanımlanmaktadır.^{9,13} Hemşirelik eğitiminin başlamasına öncülük eden tarihsel gelişmeler incelendiğinde, günümüz hemşireliğinin temellerinin afet hemşireliği ile başlayıp geliştiğini söylenebilir.¹⁴ Afet hemşireliğinin temel amacı, afetten etkilenen tüm toplulukların tanımlanması, savunulması ve mümkün olan en yüksek düzeyde bakımlarının sağlanması, tüm afet planlama ve hazırlık aşamalarına aktif katılımını içerir.^{13,15}

Tıbbi kurtarma faaliyetlerinin bir parçası olan afet hemşireleri, afet süreci boyunca hayat kurtarmada, ka-

yıpları, sakatlıkları, komplikasyonları ve mortaliteyi azaltmada önemli bir rol oynamaktadır. Afet hemşireleri, afetin tüm aşamalarında yer alarak afet mağdurlarına bütüncül bakım sağlar.^{4,9}

Bu aşamalarda hemşireler afetlerle ilgili eğitim, triyaj, transfer, bakıma yönelik gereksinim ve öncelik belirleme, hastalıkların önlenmesi, psiko-sosyal destek, sığınakları yönetme ve rehabilitasyon gibi konularda görevler üstlenirler.^{10,13} Afetler, etkilenen insanlara yardım için yeterince hazırlanmış ve etkili bir şekilde bakım sağlayabilen hemşireler gerektirir.¹⁰

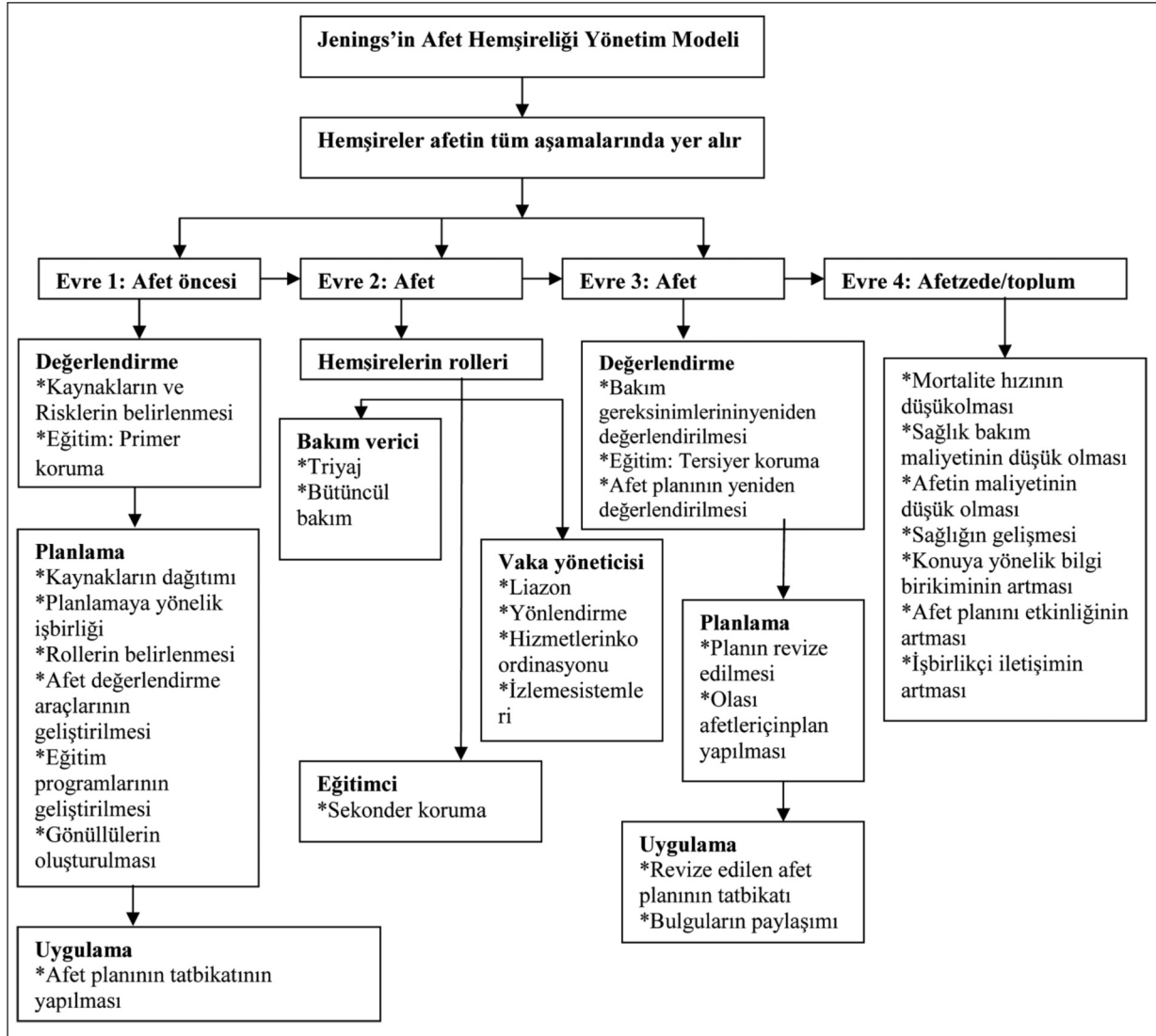
Afet hemşireliği alanında literatürde ön plana çıkan eğitim modeli, Jennings’in geliştirdiği “Afet Hemşireliği ve Yönetim Modeli”dir. Jennings’in geliştirmiş olduğu modelde afet hemşirelerinin, afet yönetiminin tüm basamaklarında alacakları görevler ayrıntılı şekilde belirtilmiştir (Şekil 1).⁹

Afetlerde, halk sağlığı ve acil hemşireleri genellikle ön planda görev almakla birlikte, hemşireler, yoğun bakım ya da travma hemşireliğinden ruh sağlığı hemşireliğine uzanan özelleşmiş alanlar içinde çalışmak üzere hazırlanırlar ve çalışma alanları oldukça geniştir. Tüm alanlarda çalışan hemşirelerin afetlere ilişkin temel bilgi ve yetkinliklere sahip olmalarının yanında, görev yaptıkları alanlara özgü rollerini ve yetkinliklerini yerine getirmeleri gereklidir. Bu nedenle afet durumunda hemşirelerin işlevleri geniş ölçüde değişiklik gösterebilir.¹⁶

AFET HEMŞİRESİNİN ROLLERİ VE TEMEL YETKİNLİKLERİ

Tarih boyunca hemşireler, afet ve kriz durumlarının önemli oyuncularını olmuşlardır. Afet sürecinde, hemşireler önemli bir sağlık ekibi üyesi olarak, insani yardım kuruluşları da dahil olmak üzere sağlık ve sosyal disiplinler, hükümet organları, toplum grupları ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içinde stratejik bir rol üstlenirler. Bu süreçte epidemiyoloji, fizyoloji, farmakoloji, kültür, aile ve psikososyal konular hakkındaki bilgi birikimlerini bakım verme, liderlik ve yaratıcılık gibi beceriler ile sentezleyerek bireylerin grupların ve toplumun ihtiyaçlarını gidermek için çalışırlar. Kaynakların az olduğu afet durumlarında, hemşireler ilk müdahale, doğrudan bakım sağlayıcısı, yerinde bakım koordinatörlüğü, eğitimci, ruh sağlığı danışmanı ve triyaj görevlisi olarak çeşitli görevleri yerine getirebilirler.¹⁰

International Nursing Coalition for Mass Casualty Education (INCMCE) afet hemşireliği ile ilgili önemli çalışmalarını yapan, kitle yaralanmalarına yönelik eğitim ve

ŞEKİL 1: Jenings'in halk sağlığı hemşireleri için afet hemşireliği yönetim modeli.⁹

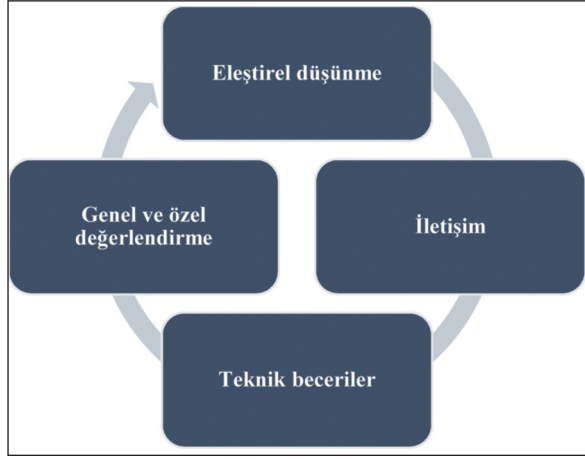
bakım konusunda hemşire uzmanların ve liderlerin oluşturduğu uluslararası bir topluluktur. Bu topluluğun misyonu Amerika Birleşik Devletleri'nde ve tüm dünyada hemşire eğitimciler, uygulayıcılar, mesleki organizasyonlar, hükümet kurumları ve diğerleri için uzmanlık birikimine yönelik bir platform sağlamak, acil hazırlık ve afet eğitimi konusunda önerilerde bulunmak ve iyi uygulamaları yaygınlaştırmaktır.^{7,14} INCMCE, tüm hemşirelerin afetler konusunda hazırlıklı olmalarını sağlamak için afetlerdeki mesleki rollerini (Şekil 2), etkin hizmet verebilmeleri için sahip olmaları gereken temel yetkinliklerini (Şekil 3) ve bilgileri (Şekil 4) tanımlamıştır.^{14,16}

Tanımlanan mesleki yetkinlik alanları temel hemşirelik rollerini esas almaktadır ve hemşirelerin sağlık

ŞEKİL 2: Afet hemşiresinin rolleri.^{14,16}

sistemindeki rol ve sorumluluklarına dayalı olarak afet durumunda uygulamaya geçirilebilir.^{8,16}

ŞEKİL 3: Afet hemşiresinin sahip olması gereken yetkinlikler.^{14,16}

AFET YÖNETİMİ VE HEMŞİRELİK HİZMETLERİ

Afetlerin ani ve beklenmeyen bir şekilde ortaya çıkması, afet yönetimini olağan durum yönetim koşullarından

farklılaştırır. Afet durumlarında gelişen olağandışı koşullarda, yasal düzenlemeler ve dışsal denetim mekanizmaları çoğu zaman yetersiz kalır.¹⁷

Afet yönetimi, afetlerin önlenmesi ve zararların azaltılabilmesi için, afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında yapılması gereken teknik, yönetsel ve yasal çalışmaları belirleyen ve uygulamaya aktaran, bir olayla karşılaşıldığında etkili bir uygulama yapabilmeyi sağlayan ve her olaydan elde edilen deneyimlerin ışığında mevcut sistemi geliştiren bir yönetim yaklaşımı ve sürecidir.^{11,18,19}

Modern afet yönetiminde ileri düzeyde zarar azaltma ve önleme ön planda tutulmalı, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının aktif rol aldığı bir yapı oluşturulmalıdır. Etkili bir afet yönetimi için afet tehlikesinin önceden belirlenmesi, zararı en aza indirecek önlemlerin alınması, afet sırasında izlenecek yolların önceden tespiti, afet sırasında önlemlerin geç kalmadan alınması,

ŞEKİL 4: Afet hemşiresinin sahip olmaları gereken temel bilgiler.^{14,16}

toplumun tüm kurum ve kaynaklarının bu amaç doğrultusunda yönetilmesi önemlidir.^{11,17}

Uluslararası Hemşireler Konseyi (ICN) afet yönetim sürecinde, hemşirelerinin sahip olmaları gereken temel yetkinlikler açısından üç evre tanımlamıştır (Şekil 5). Afet öncesi dönem, hemşirelerin, risklerin tanımlanması, tepki planlarının uygulanması ve her türlü felaketin meydana gelmeden önce hazırlıklarına ilişkin yeterli bilgi, beceri ve yeteneğe sahip olmalarını sağlamaya odaklanmaktadır. Afet dönemi hemşireler, bireyler, aileler ve toplumlar için, çocuklar ve yaşlılar gibi özel popülasyonlar ile birlikte, fiziksel, psikolojik ve bütüncül bakımları yetkin şekilde sağlamalıdır. Afet sonrası dönemde kurtarma ve yeniden yapılandırma gerçekleşmektedir.¹⁰

AFET ÖNCESİ DÖNEM

Afet öncesi dönemde, afetlerin önlenmesi veya zararların azaltılması amacıyla hazırlık, kurtarma, ilk yardım, iyileştirme ve yeniden yapılanma sırasında yapılması gereken çalışmaların planlanması, yönlendirilmesi ve koordinasyonu gereklidir.¹¹

Afet öncesi dönemde hazırlık çalışmaları, afetin oluşturacağı hasara karşı, toplumun bilinçlendirilmesi, hızlı ve etkili müdahale araçlarının önceden planlanması gibi faaliyetleri içerir. Afete hazırlıklı olunması için öncelikle, bireyin ve toplumun hazırlanması gereklidir. Afetler sonrasında gelişebilecek özel durumların yönetilebilmesi için afet planları esnek ve mümkün olduğunca genel ilkelerle yapılmalıdır.¹⁷ Hemşireler afetlere ilişkin toplumsal politikaların ve stratejilerin, kurumsal, bölgesel ya da ulusal afet planlarının oluşturulmasında rol almaktadırlar. Afetlerde performans düzeyinin artırılması,

kaliteli sonuçlar elde edilmesi ve hedeflere ulaşılması için afet öncesinde hemşirelik hizmetlerinin planlanmasıdır. Bu planlamada öncelikle ortam riskler ve kaynaklar yönünden değerlendirilmelidir. Maddi olanaklar, iş birliği yapılabilecek kurumlar, iş gücü ve değerlendirme araçları gibi kaynaklar belirlenmeli ve bu kaynakların uygun şekilde kullanımı planlanmalıdır. Hemşirelik hizmetlerinin planlanması sırasında, afette rol alacak tüm hemşirelerin rolleri belirlenmeli, hemşire personel kaynağının uygun kullanımına dönük personel ihtiyacı değerlendirilmelidir. Afet durumunda etkin hizmet verebilmeleri için, hemşirelerin konuya ilişkin yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları gereklidir. Afetlere hazırlık kapsamında hemşirelerin, konuya ilişkin bilgi gereksinimleri belirlenmeli ve gerekli eğitimler yapılmalıdır.^{9,10,14,16,20} Hemşirelerin afetlere hazırlığında, hemşirelik okullarının ve mesleki kuruluşların rolü büyüktür.¹⁴

AFET DÖNEMİ

Afet döneminde hedef, mümkün olduğu kadar çok hayat kurtarmak, hayatta kalanların acil ihtiyaçlarını karşılamak ve felaketin uzun vadeli sağlık üzerine olan etkisini azaltmaktır.¹⁰

Afet uyarısı olduğunda hemşirelerin daha önceden oluşturulmuş afet planını harekete geçirmeleri ve uygulamaları gereklidir.^{9,20} Hemşireler afet durumunda ileri hasarları önleme, olayın etkilerini azaltma ve afetzedelerin iyilik durumunu geliştirme amaçlarına yönelik olarak afet planında belirlenmiş olan bakım verici, Director/coordinator of care in hospital/nurse administrator or bakım koordinatörü, yönetici, emergency department nurse manager acil yanıt verici, vaka yönetici,

ŞEKİL 5: Afet yönetim süreci.¹⁰

eğitimci ve araştırmacı gibi rollerini yerine getirirler. Bu durumda hemşirelik hizmetlerinin etkin olarak uygulanabilmesi için liderlik, dürüstlük, güç, esneklik, risk alabilme, yaratıcılık, işbirlikçi iletişim, hızlı çözümler üretebilme kişisel becerilerinin kullanımı ve hizmetlerin sistemli bir şekilde organize edilerek yürütülmesi önemlidir.^{10,14} Hemşireler, afetten etkilenen toplumdaki bakım gereksinimlerini değerlendirmeli, tedavi ve bakıma ilişkin öncelikleri saptamalıdır. Hemşireler afet durumunda özellikle çocuklar, yaşlılar, immün sistemi baskılanmış olanlar, ciddi kronik hastalığı olanlar, kültürel ve dil yönünden farklı gruplar, mental sağlık sorunu olanlar gibi savunmasız grupları belirlemeli ve bu bireylerin özelliklerini dikkate alarak bakım sağlamalıdır.^{9,16,21,22} Afet durumunda olay yeri ya da sağlık kurumundaki nükleer, kimyasal, biyolojik kontaminasyon olasılıkları gibi tehlikelerin varlığını değerlendirmek ve bu konu ile ilgili gerekli olan girişimleri uygulamak hemşirenin önemli görevlerinden biridir.^{8,22} Hemşireler, çevre sağlığına duyarlılık açısından, riskli gruplarında tarama yaparak, ant-infektif ilaçları ve aşıları uygulayarak, bulaşıcı hastalıkların önlenmesinde rol oynarlar.⁸ Bu uygulamalar sonrasında afetzedelere ilişkin kayıtların düzenli olarak tutulması ve gerekli bildirimler yapılmalıdır.^{9,20} Ayrıca hemşireler afet durumunda hizmetlerin koordinasyonu için olay yeri ve kurum arasındaki iletişimde görev alırlar ya da hastane sınırları içinde bu işlevlerini gerçekleştirirler.^{8,22} Mental health counselor

AFET SONRASI DÖNEM

Afet sonrası dönem, afetin oluşturduğu, olağan dışı durum ve hasar ile başa çıkabilme ve tekrar olağan döneme dönüş için alınması gereken önlemlerin alındığı ve faaliyetlerin yapıldığı süreçtir.¹⁷ Afet sonrasında afet durumuna ilişkin bulgular yazılı hale getirilir, afetzedelerin yeterli tedavi ve bakım alıp almadığını değerlendirilir, afet planının güçlü ve zayıf yönleri gözden geçirilir ve gerekiyorsa afet planı yeniden düzenlenir.⁹ Bu dönemde, bilgi, yetenek ve yaratıcı iş gücü gerektiren zor koşullar altında çeşitli ortamlarda kıt kaynakları yönetme, bakımı koordine etme, bakım standartlarının değerlendirilmesinin gereğini belirleme, uygun tavsiyelerde bulunma, triyaj yapma, enfeksiyon kontrolü, kronik hastalığı olan ve engelli bireylerin belirlenmesi, diğer sağlık çalışanlarına ve gönüllülere eğitim verilmesi hemşirenin gerçekleştirmesi gerekli rol ve sorumluluklardan bazılarıdır.¹⁰ Hemşireler afetzedelerin rehabilitasyonunu sağlamak ve olayın bireye, topluma ve ülkeye etkilerini en aza indirmek için, tedavi ve bakıma yönelik işlevlerini afet sonrasında da sürdürmelidir. Travma sonrası stres

bozukluğu, depresyon ve anksiyete afet sonrasında sıklıkla görülür. Hemşire, bu sorunların belirtileri için hayatta kalanları ve ekip üyelerini sürekli olarak izlemeli, bakım ve gerekli desteği sağlamalıdır.^{10,21,23,24} Ayrıca, afet sırasında görülen yaralanmalar, bulaşıcı hastalıklar, sağlığı tehdit edici durumlar hakkında bilgi toplamalı ve analiz için epidemiyologlara iletmelidir.¹⁰

AFETLERDE HEMŞİRELİK SÜRECİNİN UYGULANMASI

Hastaların bakım ve ihtiyaçlarını karşılamak için planlı bir problem çözme yaklaşımı olan hemşirelik süreci, afet durumlarında döngüsel ve değerlendirici adımlar ile, bireysel ve kurumsal düzeyde kullanılması yararlı bir modeldir.^{25,26}

Hemşirelik süreci, afetlerin tüm evrelerinde, hemşirelerin rol ve sorumluluklarını belirlemektedir. Tanımlama, planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarından oluşan, belirli bir sistematik yöntemle hemşirelik bakımı vermeyi sağlayan ve birbirini izleyen aşamaların oluşturduğu bu süreç, eleştirel düşünme, değerlendirme, teknik beceriler ve iletişim gibi temel yetkinliklere sahip olmaları nedeniyle afet durumlarında hemşireler tarafından rahatlıkla uygulanabilir.²⁵

SONUÇ

Afetlere maruz kalan ve savunmasız kişilere bakım vermek, sorumlu ve dikkatli bir uygulama gerektirir.²² Bu bağlamda afet hemşireliği ve afet yönetimi hassas ve önemli bir alandır ve sağlık ekibi üyelerinin interdisipliner yaklaşımını gerektirir.¹⁴

Bugünün hemşirelik öğrencilerinin yarının hemşireleri olması sebebiyle hemşirelik eğitim programlarında afet hemşireliği içeriğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması afet hemşireliğinin gelişimi konusunda önemli bir adım olacaktır.^{6,16} Eğitim programlarında hemşirelik öğrencilerinde afet hemşireliği ve afet yönetimi konularında beklenen gelişmenin sağlanması için bireylere ve topluma afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında verilmesi gerekli olan etkin bakımın içeriği ve verilmiş şekli, afetlerin tüm aşamalarına ilişkin girişimlerin bir bütün içinde uygulaması için gerekli konular müfradata alınmalıdır.²⁵ Böylece temel eğitimden başlanarak, afetlerde toplumun ihtiyacı olan nitelikli insan gücü gereksiniminin karşılanması için gerekli çalışmalar başlatılmış olacaktır. Mezuniyet sonrasında da hizmet içi eğitim programları ve sertifika programları ile hemşirelerin afetlerde çalışmaya hazırlanması sağlan-

malıdır.²⁷ Afet hemşireliğinin geliştirilmesi için ileri araştırmalar yapılmasına, teorilerin oluşturulmasına, bu teorilerin araştırmalarla test edilmesine ve araştırma sonuçlarının uygulamaya geçirilmesine ihtiyaç vardır.¹⁴

Afet hemşireliğinin kavramsal, teorik ve pratik temellerinin geliştirilmesi için akademisyenlere, lider hemşirelere ve uygulama alanındaki hemşirelere önemli görevler düşmektedir.²²

KAYNAKLAR

1. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNISDR). Terminology 2009. <https://www.unisdr.org/we/inform/publications/7817> (Erişim tarihi: 28/11/2017)
2. Li HY, Bi RX, Zhong QL. The development and psychometric testing of a disaster response self-efficacy scale among undergraduate nursing students. *Nurse Educ Today* 2017;59:16-20.
3. WHO. Risk reduction and emergency preparedness: WHO six-year strategy for the health sector and community capacity development. World Health Organization; 2007.
4. Al Thobaity A, Plummer V, Williams B. What are the most common domains of the core competencies of disaster nursing? A scoping review. *Inter Emerg Nurs* 2017;31:64-71.
5. Loke AY, Fung OW. Nurses' competencies in disaster nursing: Implications for curriculum development and public health. *Int J Environ Res Public Health* 2014;11(3):3289-303.
6. Halpern JS, Chaffee MW. Disaster management and response. *Nurs Clin of North Am* 2005;40(3):xiii-xv.
7. Slepski LA. Emergency preparedness: concept development for nursing practice. *Nurs Clin of North Am* 2005;40(3):419-30.
8. Rowney R, Barton G. The role of public health nursing in emergency preparedness and response. *Nurs Clin of North Am* 2005;40(3):499-09.
9. Jennings-Sanders A. Teaching disaster nursing by utilizing the jennings disaster nursing management model. *Nurse Education in Practice* 2004;4(1):69-6.
10. World Health Organization and International Council of Nurses, 2009. ICN Framework of Disaster Nursing Competencies. http://www.icn.ch/images/stories/documents/publications/free_publications/24_June_2009_Disaster_Nursing_Competencies_lite.pdf (Erişim tarihi: 06/12/2017)
11. Işık Ö, Aydınlioğlu HM, Koç S, Gündoğdu O, Korkmaz G, Ay A. Afet yönetimi ve afet odaklı sağlık hizmetleri. *Okmeydanı Tıp Derg* 2012;28(2):82-23.
12. Boz FÇ, Şengün H. Afet ve kalkınma ilişkisinde kadın. *JASSS* 2017;59:359-74.
13. Zarea K, Beiranvand S, Sheini-Jaberi P, Nikbakht-Nasrabadi A. Disaster nursing in Iran: challenges and opportunities. *Australas Emerg Nurs J* 2014;17(4):190-6.
14. Bayraktar N. Afetlerde hemşirelik hizmetlerinin organizasyonu. Altıntaş, H. (ed.). *Acil ve Afet Durumlarında Sağlık Yönetimi*. Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2013. p. 195-218.
15. Powers R, Daily E. (eds.) *International disaster nursing*. Cambridge University Press, New York, 2010. p. 1-11.
16. Stanley JM. Disaster competency development and integration in nursing education. *Nurs Clin of North Am* 2005;40(3):453-67.
17. Ekşi A. Afet yönetiminde içsel denetim aracı olarak etik. *ÜlİİD-IJEAS* 2015;(8)15:89-02.
18. Kalanlar B, Kubilay G. Afet hemşireliği eğitimi ve afet öncesinde afet hemşiresinin görevleri. *DEUHFED* 2015;8(2):77-85.
19. Taşkiran G, Baykal Ü. Hemşirelerin afetlerde ilişkin görüşleri deneyimleri ve hazırlık algısı. *UHD* 2017;10:36-58.
20. Cole FL. The role of the nurse practitioner in disaster planning and response. *Nurs Clin of North Am* 2005;40(3):511-21.
21. Bond EF, Beaton R. Disaster nursing curriculum development based on vulnerability assessment in the Pacific Northwest. *Nurs Clin of North Am* 2005;40(3):441-51.
22. NeSmith EG. Defining disasters with implications for nursing scholarship and practice. *Disaster Manag Response* 2006;4(2):59-63.
23. Cox E, Briggs S. Disaster nursing. *Crit Care Nurse* 2004;24(3):16-22.
24. Mitchell AM, Sakraida TJ, Zallice KK. Disaster care: psychological considerations. *Nursing Clinics of North America* 2005;40(3):535-50.
25. Kalanlar B, Kubilay G. Afetlerde toplum sağlığının korunmasında önemli bir kavram: Afet hemşireliği F.N. *Hem. Derg* 2015;23(1):57-65.
26. Bulson JA, Bulson T. Nursing process and critical thinking linked to disaster preparedness. *J Emerg Nurs* 2011;37(5):477-83.
27. Tel H. Olağanüstü durumlar ve hemşirelik. *Anadolu Hem Sağ Bil Derg* 2016;19(4):278-82.